

DARS VA DARSDAN TASHQARI MASHG‘ULOTLARDA BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARINING KITOBXONLIK MADANIYATINI OSHIRISH TEXNOLOGIYASI

Musurmonova Sevara Sherzodbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti

Pedagogika fakulteti

Ta’lim ta’lim nazariyasi va metodikasi

yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya: *Mazkur tadqiqotda boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirishning pedagogik va psixologik asoslari tahlil etiladi. Unda kitobxonlik kompetensiyasining o‘quvchilarning nutqiy rivojlanishi, tafakkur jarayonlari, ma’naviy-axloqiy qarashlari hamda mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini rivojlantirishdagi o‘rni ilmiy jihatdan asoslanadi. Raqamli axborot muhitida bolalarda kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshirish zarurati zamonaviy pedagogik texnologiyalarni ta’lim jarayoniga joriy etish orqali yoritib beriladi.*

Boshlang‘ich ta’lim jarayonida o‘quvchilarda kitobxonlik madaniyatini shakllantirish ularning nutqiy rivojlanishi, fikrlash jarayonlari, ma’naviy-axloqiy qarashlari va mustaqil ta’lim ko‘nikmalarini tarkib toptirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Hozirgi davrda raqamli axborot oqimi kuchaygan sharoitda bolalarda kitob o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshirish yanada muhim vazifa bo‘lib bormoqda. Shu sababli zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanib, dars va darsdan tashqari mashg‘ulotlar uyg‘unligi asosida kitobxonlik kompetensiyasini shakllantirish ilmiy asoslashni talab qiladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kitobxonlik madaniyatini shakllantirish zamonaviy pedagogikaning ustuvor yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, bu jarayon kompetensiyaviy yondashuv, faoliyat nazariyasi, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillariga tayanadi.

L.S. Vygotskiy ta’riflagan “yaqin rivojlanish zonasi”ga ko‘ra bolada o‘qish jarayoni faqat matnni o‘rganish emas, balki bu jarayon orqali ijtimoiy-madaniy tajribani o‘zlashtirishdir. D.B. Elkonin esa kichik yoshdagi o‘quvchida o‘qishga bo‘lgan ehtiyojni shakllantirishni “o‘quv faoliyatining o‘zagi” deb baholaydi. Shu nuqtai nazardan, kitobxonlik madaniyatini oshirish texnologiyasi o‘quvchining bilish jarayonlarini — idrok, tafakkur, tasavvur, analitik fikrlash, emotsional sezgirlik kabi psixologik mexanizmlarni rivojlantirishga qaratiladi.

Darsdan tashqari mashg‘ulotlarda esa kitob yana bir bor o‘z sehrini ko‘rsatadi. To‘garakda o‘quvchilar hikoyani rollarga bo‘lib ijro etishadi, kutubxonaga borganlarida yangi kitoblarni sinchiklab kuzatishadi. Har bir muqova ularga bir sirli dunyo eshigini ochayotgandek tuyuladi. Darsdan tashqari mashg‘ulotlarning mazmunan boyitilishi o‘quvchilarning kitobga bo‘lgan qiziqishini yanada faollashtiradi. Chunki bunday jarayonlarda kitob faqat o‘qiladigan matn emas, balki ijodiy tafakkurni rivojlantiruvchi, emotsional tajribani boyituvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi. To‘garaklarda badiiy asarlarni rollarga bo‘lib ijro etish o‘quvchilarda dramatik tafakkurni kuchaytiradi, matn mazmunini chuqurroq anglashga,

qahramonlar xarakterini tahlil qilishga yordam beradi. Bu esa o‘z navbatida ularning nutq madaniyati, sahna madaniyati hamda kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantiradi. Kutubxonaga tashriflar jarayonida esa o‘quvchilar muqova, annotatsiya, janr xususiyatlariga e’tibor qaratib, mustaqil tanlov qilish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi. Yangi kitoblarni kuzatish jarayoni ularning estetik didini shakllantiradi, mavzu va muallifga nisbatan shaxsiy munosabat bildirishga o‘rgatadi. Muqovaning o‘zi esa o‘quvchi ongida assotsiativ tasvirlarni uyg‘otib, kitob bilan o‘quvchi o‘rtasida emotsional aloqaning paydo bo‘lishiga zamin yaratadi.

Natijada, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda kitobning “sehrli” ta’siri ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan qaralganda, o‘quvchilarning kognitiv, kommunikativ va ijodiy salohiyatini kompleks rivojlantiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Bu jarayon o‘quvchilar shaxsining har tomonlama barkamol bo‘lib shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda kitob bilan ishlash jarayoni o‘quvchilarning mustaqil o‘qish kompetensiyasini shakllantirishda alohida o‘rin tutadi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘quvchilarning kitob bilan muntazam muloqotda bo‘lishi ularning matnni anglash tezligi, mazmunni qayta ishlash darajasi va mantiqiy xulosa chiqarish ko‘nikmalarini sezilarli ravishda oshiradi. Bu esa o‘z navbatida o‘quv jarayonidagi umumiy muvaffaqiyat ko‘rsatkichlari bilan bevosita bog‘liqdir.

Bundan tashqari, kitob bilan bog‘liq interfaol faoliyatlar – munozaralar, ijodiy tafakkurni talab qiladigan topshiriqlar, klaster va fikr xaritalari tuzish, asar asosida sahnalashtirish – o‘quvchilarda analitik fikrlashni kuchaytiradi. Bunday mashg‘ulotlar bilimni passiv qabul qilishdan faol ijodiy izlanishga o‘tish imkonini beradi. Ayniqsa, badiiy matn asosidagi muhokamalar o‘quvchilarni turli dunyoqarashlar bilan tanishtiradi, ularni empatiya va hamdardlik kabi ijtimoiy-emotsional kompetensiyalarni egallashga yo‘naltiradi.

Kitob tanlash jarayonining o‘zi esa o‘quvchining shaxsiy o‘quv motivatsiyasini mustahkamlovchi psixologik omil hisoblanadi. Chunki mustaqil tanlov qilgan o‘quvchi o‘qishga nisbatan mas’uliyat sezadi, o‘zining qiziqishlariga mos badiiy va ilmiy adabiyotlarni izlay boshlaydi. Bu jarayon asta-sekin o‘quvchini kitobxonlik madaniyatining yuksak bosqichiga olib chiqadi.

Shu tariqa, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda kitobning qo‘llanilishi nafaqat bilimlarni to‘ldiradi, balki o‘quvchilarning intellektual rivoji, axloqiy dunyoqarashi, estetik didi va ijtimoiy faolligining shakllanishiga kompleks ta’sir ko‘rsatadi. Bu esa zamonaviy ta’lim konsepsiyalarida ko‘zda tutilgan shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvning amalda ro‘yobga chiqishiga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, darsdan tashqari mashg‘ulotlarda kitob bilan ishlash jarayonining tizimli tashkil etilishi o‘quvchilarning metakognitiv ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim omil sifatida e’tirof etiladi. Metakognitiv strategiyalar — o‘qish jarayonini rejalashtirish, nazorat qilish va baholash kabi jarayonlarni qamrab olgan murakkab kognitiv mexanizmlardir. Kitob bilan mustaqil ishlash davomida o‘quvchi matnni tushunish uchun o‘ziga xos strategiyalarni tanlaydi, qiyin bo‘limlarga qayta murojaat qiladi, asosiy g‘oyalarni ajratadi. Bu esa o‘z navbatida o‘qish faoliyatini nazorat qilish va o‘z-o‘zini baholash malakasining rivojlanishiga olib keladi.

Bundan tashqari, badiiy asarlarni rollarga bo‘lib ijro etish jarayoni konstruktivistik ta’lim nazariyasining yetakchi tamoyillaridan biri bo‘lgan faol ishtirok va shaxsiy tajriba asosida bilim hosil qilishni ta’minlaydi. O‘quvchilar obrazga kirish orqali nafaqat matn mazmunini idrok etadi, balki o‘z shaxsiy tajribasi, emotsional holati va dunyoqarashini mazkur obrazlar bilan uyg‘unlashtirib, bilimning ichki kognitiv strukturasini shakllantiradi. Bunday jarayon bilimning chuqurroq, barqarorroq va shaxsiy ma’noga ega bo‘lishiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Babayeva D.R. Nutq o‘stirish nazariyasi va metodikasi. Darslik. – Toshkent: Barkamol fayz media, 2018. – 432 b.
2. Ёўлдошев Ж., Усмонов С. Педагогик технология асослари. – Toshkent: Ўқитувчи, 2004. –102 б.
3. Maxsudova M. Muloqot psixologiyasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Turon-Iqbol nashriyoti, 2006. – 119 b.
4. Шоҳрух Абдурахим. Она тили таълимида ўқиб тушуниш малакасини баҳолаш. – Тошкент: Нодирабегим нашриёти, 2021. – 129 б.
5. Qodirova F.R., Qodirova R.M. Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi. Darslik. – Toshkent: Istiqlol, 2006. – 247 b.